

LEVENDE LAND

Medlemsblad for Frie Bønder

Årgang 16 - Forår 2020 - Nr. 1

Levende Land - Medlemsblad for Frie Bønder

Levende Land - Medlemsblad for Frie Bønder

Udgives og redigeres af Landsforeningen Frie Bønder – Levende Land

www.frieboenderlevendeland.com

Indsendelsesfrist for bidrag til næste nummer
Artikler og debatindlæg: 01.08.2020

Artikler:

Du kan kontakte os med en artikel-idé eller forhøre dig om kommende temaer for Levende Land.
Kontakt os på fbll@outlook.dk

Debatindlæg:

Debatindlæg som kommentarer til artikler eller andre relevante emner.
Max 1000 anslag.

Layout: Amalie Højmark Lindén,
Emilie Lander-Rasmussen og
Veronica M. S. Larsen

Tryk: Lasertryk

Copyright: Levende Land –
Medlemsblad for Frie Bønder/
forfatterne.

Indholdsfortegnelse

Formandsreplikker	4
FNs deklARATION om bønders rettigheder – beretning fra arbejdsmøder i Bruxelles	6
Når vi samarbejder er vi stærkest – hjemme og ude	10
Statshusmandsloven fylder 100 år	14
Vi kan og skal bruge landskabet bedre	26
Medlemsdebatindlæg	30
Nyt fra bestyrelsen	33

Formandsreplikker

Afgående formand Hans Jørgen Nygård

I 8 år har jeg stået i spidsen for Frie Bønder – Levende Land, og jeg kan kun sige, at det har været både berigende og interessant at være formand for foreningen, jeg vil helt sikkert komme til at savne møderne, samværet og diskussionerne med de gode, men forskellige mennesker jeg har arbejdet sammen med.

Vores fælles mål er, at foreningen skal overleve den turbulente tid landbruget står midt i, med det strukturelle amokløb mod større og større bedrifter. Her har Frie Bønder – Levende Land en vigtig stemme for at sikre en fremtid for de mindre bedrifter.

Heldigvis kan jeg konstatere, at opbakningen til foreningen stadig er til stede, vi havde her til landsmødet den 22. februar 2020 det største fremmøde nogensinde og der var ingen problemer med at besætte bestyrelsesposterne, her blev det til en „foryngelseskur“ for foreningen, men det var også tiltrængt.

Rigtig godt er det også, at bestyrelsen blev beriget med to unge kvinder, som er opvokset og uddannet i byen, men har valgt landbruget til, jeg håber de må være til inspiration for mange andre, som kan tænke sig at flytte på landet.

Og til slut vil jeg ønske Tonny tillykke med formandsposten i en interessant forening, og hermed tillykke til de nyvalgte – ja til hele bestyrelsen!

God vind fremover
Hans Jørgen.

Nyvalgt formand Tonny Klinch Hansen

Kære medlemmer af Frie Bønder – Levende Land.

Her i min første formandsberetning, vil jeg gerne dele nogle af mine visioner for vores forening. Jeg tænker at den i høj grad skal være et spejl af de oplevelser vores medlemmer har som små jordbrugere. Derfor må et af foreningens hovedambitioner være at søge indflydelse på de forhold som regulerer vores erhverv som mindre jordbrugere. Som formand vil jeg arbejde for at foreningen vokser og vi får flere medlemmer samt at knytte vores medlemmer tættere ind i foreningen og dens arbejde. Det er bydende nødvendigt for vi kan opnå indflydelse på den landbrugspolitik, som gang på gang spænder ben for de mindre jordbrug. Vi skal fortælle omverden om vores visioner for landbruget i Danmark og hvordan de mindre jordbrug er en vigtig

del af at skabe liv på landet. Jeg tror fuld og fast på, at mange bakker vigtigheden af den type landbrug, som Frie Bønder er garant for.

Jeg håber meget det bliver i min formandstid, at vi stopper med udelukkende at tale om stordriftsfordele, men kan begynde at se det ikke-industrielle landbrug, som en positiv medspiller i den politisk højt-prioriterede agenda om 'Et Danmark i balance'.

Denne udgave af medlemsbladet har flere artikler som vedrører et af vores kerneområder i foreningen. Nemlig at få mere jord på flere hænder. Grundlæggende er jeg tilhænger af de frie markeds kræfter, men lige hvad angår ejerskabet til jorden er problemet ikke så enkelt. Med liberaliseringen af lovgivning, har vi oplevet en u hensigtsmæssig centralisering af ejerskab af jord på ganske få hænder, jordpriser total ude af kontrol og manglende gennemsigtighed af kapitalfonde og andre internationale spekulanter opkøb af landbrugsjord i Danmark. Vi har set følgerne, heriblandt almindelige menneskers ulykkelige konkurer, som i nogle tilfælde har rod i for dyrt købt jord. De høje jordpriser gør også at en ny generation af jordbrugere får svært ved at skaffe finansiering til etablering af egen mindre bedrift. Situationen kalder på at genskabe den demokratiske kontrol med og adgang til landsbrugsjorden. Flere jordbrugerfonde dukker op, hvilket er et rigtigt godt skridt på vejen. Hvis det virkelig skal rykke, bliver staten dog nødt til at tage en aktiv rolle og gennemføre en jordreform, hvor den opkøber eksempelvis store konkursramte bedrifter og udstykker jorden. Dertil må naturligvis høre langsigtede og fair aftaler med de jordbrugere, som dernæst forpagter jorden. Derfor er jeg glad for at foreningen,

med bestyrelsesmedlem Ole Færgeman i spidsen, stod bag et borgerforslag om oprettelse af en statslig jordbrugerfond. Med en sådan jordreform vil staten blive ejer af arealer, og det vil derfor også være lettere at udrulle nødvendige forandringer i måden jorden behandles.

Heriblandt ændret driftsform og især tiltag som forbedrer forholdene for biodiversitet, miljø og klima. Stats-ejet jord vil ikke blive den eneste ejerform i vort land, men ideen er så god at den som minimum burde prøves en årrække for at høste erfaringer på området. Borgerforslaget når ikke op på de 50.000 underskrifter som kræves for at få det behandlet politisk, men en vigtig dagsorden er ikke desto mindre blevet løftet.

Til sidst vil jeg sige tak til alle de medlemmer der valgte at bakke op til vores landsmøde, som var en rigtig god dag. Også en stor tak til dem som stillede op til bestyrelsen og vi glæder os til samarbejde.

Jeg ser frem til at møde flere af jer til de arrangementer vi har planlagt i foreningen her i 2020. Heriblandt et sommermøde på min egen bedrift d. 5. september. Og et medlemsmøde d. 31. oktober hvor medlemmerne inviteres til at debattere og udvikle foreningens fremtidige politik, på opfordring af tidligere bestyrelsesmedlem mm. Karen Olesen. Det glæder mig at foreningen har medlemmer, som på den måde presser på for at vi inddrager medlemmerne mere i foreningens arbejde.

FNs deklARATION om bønders rettigheder – beretning fra arbejds møder i Bruxelles

Af Ole Davidsen

FNs deklARATION om bonde-rettigheder, i sin fulde form kaldet United Nations Declaration on the Rights of Peasants and Other People working in rural areas (UNDROP) er et ganske omfattende men håndterligt dokument, som er resultatet af ti års omhyggelige drøftelser inden for rammerne af UNHCR (FNs Menneskerettighedsråd). Arbejdet blev sat i gang på den globale bondebevægelse La Via Campesinas initiativ, og de har igennem hele processen fulgt arbejdet med deklARATIONEN tæt.

Paula Gioia taler i FN
(foto: European Coordination Via Campesina)

Danmark afstod fra at ratificere konventionen, men stemte heller ikke imod. Af svaret på de spørgsmål, som Enhedslistens Christian Juel på Frie Bønder – Levede Lands (FBLL) foranledning stillede udenrigsministeren, fremgår det, at den daværende regering ikke forholdt sig helt afvisende, men blot var „bekymret“ over

enkelte dele af deklARATIONEN. Specielt frygtede man en udvanding af oprindelige folks rettigheder.

Dette forekommer uforståeligt i betragtning af deklARATIONENS faktiske ordlyd, her på dansk „De forenede nationers deklARATION om rettighederne for bønder og andre mennesker som arbejder i landdistrikter“ (min kursivering), der jo udtrykkeligt udelukker noget sådant.

Men måske det lettere absurde svar har til formål at tage fokus væk fra de mere principielle forbehold, som Udenrigsministeriet knyttede til de anvendte begreber, blandt andet madsuverænitet. Under alle omstændigheder bør vores forening søge at få sagen taget op i Folketinget igen, nu vi har fået en ny regering.

Man kunne spørge, om ikke den kendsgerning, at de allerfleste europæiske lande afstod fra at stemme – I EU stemte kun Portugal og Luxembourg for, mens Storbritannien, Sverige og Ungarn stemte imod, sammen med USA, Australien og Israel – svækker mulighederne for at anvende deklARATIONEN i vores del af verden. Til det må svaret være et klart nej.

Dokumentet er vedtaget med et overvældende flertal af verdens lande og to europæiske lande stemte for. En anden indvending imod deklARATIONENS anvendelighed i dansk og

- Against
- Abstention
- In favor
- Did not vote
- Cannot vote

*UN DECLARATION ON THE RIGHTS OF PEASANTS
AND OTHER PEOPLE WORKING IN RURAL AREAS
United Nations – 3rd Committee – Vote of November 2018*

nordeuropæisk sammenhæng kunne være, at deklARATIONEN tager udgangspunkt i fattige bønders vilkår, som disse foreligger i mindre udviklede lande. Imidlertid er teksten forfattet på en måde, så den lader sig fortolke meningsfuldt i meget forskellige dele af verden.

I Danmark har vi titusindvis af ringe stillede migrantarbejdere i industrilandbruget, og deres vilkår bør forbedres radikalt. Vores land har til gengæld meget få oprindelige småbønder tilbage.

Deklarationen fastslår meget klart, at retten til at dyrke jorden, for dem som ønsker det, er en umistelig menneskeret. Endvidere er allerede den fulde titel på dokumentet som netop fremhæver mennesker som arbejder i landdistrikter. Deklarationen udgør altså også en støtte for de mennesker som arbejder i vores såkaldte yderområder. Endelig skal det nævnes, at vedtagelsen betyder, at både „bønder“ og „madsuveræniteten“ fra nu af er anerkendte begreber i international

Afstemningsresultat for ratificering af UNDROP

juridisk sammenhæng, og således også dansk – i det mindste på sigt. Det gjorde for øvrigt et vist indtryk på undertegnede, at en god del af deklARATIONENS indhold allerede foreligger i den portugisiske grundlov – der er en af Europas yngste. Det kunne måske vække eftertanke i et land som vores, der nok snart kunne fortjene at få sin ganske bedagede grundlov revideret.

Generelt om min oplevelse af mødet, skal det nævnes, at det er tydeligt, at man gerne vil have, at vi fra FBLLs side deltager i ECV-Cs arbejde. I særdeleshed fordi Danmark er en relativt stor spiller i Europa med hensyn til landbrug. En anden interessant erfaring var, at Østeuropa er kommet langt mere med i ECV-C; således var der repræsentanter fra Moldova, Serbien og Ukraine, samt især Eco Ruralis fra Rumænien, som repræsenterer en meget stor del af EU's småbønder, og som ser

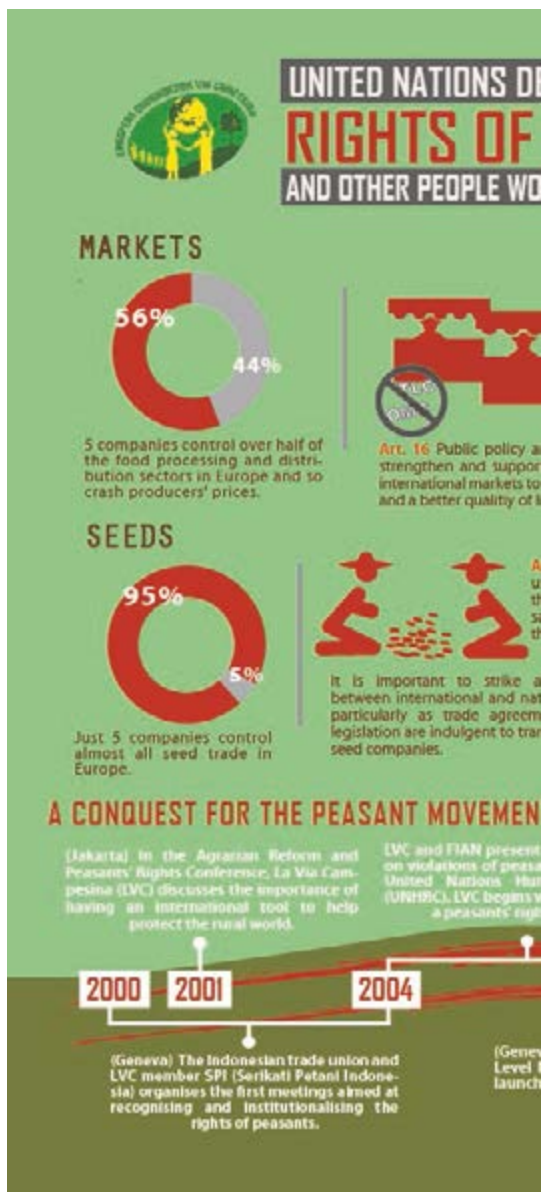
ud til at have vokset sig ganske stærk inden for de sidste få år.

Det skal også nævnes, at en polsk og en kroatisk organisation nu er optaget som kandidat-medlemmer af La Via Campesina, og at de finske øko-bønders organisation nu er fuldt medlem. Kampgejst grænsende til optimisme kendetegnede stemningen i almindelighed. Endelig skal nævnes, at det tyrkiske bonde-syndikat er meget aktivt i ECVC, og deres repræsentant Abdullah Aysu kunne fortælle om meget bekymrende tiltag i sit hjemland, således om privatisering af landbrugsministeriet, hvilket han forventede ville gentage sig i andre lande(!).

Den fulde fulde ordlyd på deklARATIONEN kan findes på engelsk og de øvrige hovedsprog her: <https://digitallibrary.un.org/record/1650694> og man kan ligeledes finde meget mere information om processen på La Via Campesinas hjemmeside.

Afslutningsvis vil jeg understrege vigtigheden af at der bliver fulgt op på en oversættelse og tryk af en dansk udgave af deklARATIONEN og som nævnt at sagen bliver genoptaget i Folketinget.

Kilde: European Coordination Via Campesina

DECLARATION ON THE RIGHTS OF PEASANTS AND OTHER PEOPLE WORKING IN RURAL AREAS

WHY DO WE NEED IT IN EUROPE?

and investment must be local, national and international and guarantee fair prices for producers.

Art. 19 Farmers have the right to keep, use, exchange and sell the seeds from their farms. This is a way of collectively safeguarding the knowledge relating to the seeds.

to balance national law, interests and international

LAND

Half of the farm land in Europe is owned by a very restricted number of people (3%), whose farms span over 100 ha.

LAND REFORM

Art. 17 Measures must be adopted to carry out agrarian reform in order to facilitate wider, more equal and guaranteed access to land for peasants. It must limit land concentration and excessive land control, respecting the social function of land.

three annual reports on peasants' rights before the Human Rights Council work on a proposal for its declaration.

The UNHRC creates an intergovernmental working group, tasked with negotiating, finalising and presenting a draft declaration specifically for the rights of peasants and other people working in rural areas.

(Geneva) LWC, allies and states begin negotiations to define the final content and wording of the Declaration.

2008

After appointing the UN High Panel on Right to Food, the UNHRC begins the official process to elaborate the Declaration.

2012

03/12 (Brussels) The European Economic and Social Committee adopts a resolution in support of the Declaration.

2013

10/13 (Paris) France's National Consultative Commission of Human Rights (CCNDH) urges its government to support the Declaration.

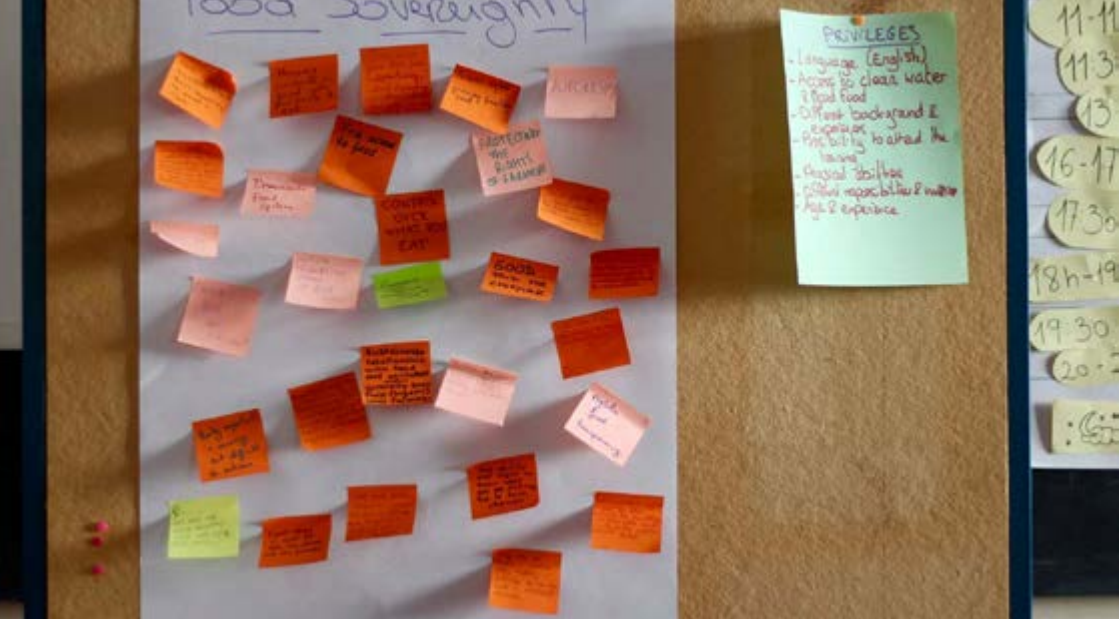
2018

07/18 (Brussels) The European Parliament adopts a resolution recommending that member states adopt the Declaration.

09/18 (Geneva) During its 39th session, the UNHRC votes in favour of a resolution to support the Declaration.

17/10/18 (New York) The UN General Assembly votes in favour of the Declaration of the Rights of Peasants and other people working in rural areas (221 in favour, 8 against and 54 abstentions).

Når vi samarbejder er vi stærkest – hjemme og ude

Med Via Campesina Europa til Young Friends of the Earth-træningsseminar på Cypern

Af Marie Klintrup, observør i bestyrelsen

Nogle gange får man et tilbud, man ikke kan sige nej til. Det skete for mig, da jeg april blev kontaktet af FBLLs samarbejdspartner, miljøorganisationen NOAH. De havde været på udkig efter en, som kunne repræsentere en yngre generation af La Via Campesina i Danmark og var i den forbindelse blevet opmærksomme på, at jeg var trådt ind i FBLLs bestyrelse som observatør. Anledningen var, at frivillige aktivister fra NOAH Ungdom, sammen med miljøorganisationers ungdomsafdelinger fra 5 andre europæiske lande – alle nationale repræsentanter for Young Friends of the Earth

Europe – skulle samles på Cypern til et træningsseminar. Her skulle de unge aktivister fra Danmark, Estland, Cypern, Østrig, Irland og Malta lære om og planlægge aktiviteter målrettet problemstillinger relateret til den måde vi producerer vores fødevarer. I denne anledning havde de inviteret repræsentanter fra Via Campesinas europæiske ungdomsafdeling for at sikre fagligt input, så der var de bedste muligheder for at skabe kvalificerede og succesfulde nationale og tværeuropæiske kampagner og aktioner. Absolut noget som jeg gerne ville bidrage til!

Når vi samarbejder er vi stærkest – hjemme og ude

Madsuverenitet, agro-økologi og masser af ildsjæle.

I slutningen af juni var det så blevet tid til at jeg vendte snuden imod det sydligste af Europa. Her ventede 3 dages intensivt program med oplæg, workshops og planlægning af aktiviteter. Udover knapt 30 unge aktivister fra de forskellige lande var vi 4 repræsentanter fra Via Campesina; Berthe fra Uniterre i Schweiz, Leonardo fra Toekomstboeren i Holland, Karianne fra Norsk Bonde- og Småbrukarlag og undertegnede.

På vores program var oplæg om madsuverenitet, de agro-økologiske metoder og eksempler på hvordan man tidligere har mobiliseret på området. Blandt andet var det spændende at høre om hvordan Uniterre i Schweiz havde fået gennemført en folkeafstemning om implementering af lovgivning som understøtter principperne for madsuverenitet. Vores publikum af unge aktivister var

Fra venstre: Karianne (Norge), Berthe (Schweiz), Leonardo (Holland) og undertegnede

imponerende ambitiøse, nysgerrige og havde ikke mindst allerede gennemført en lang række kampagner, aktiviteter og aktioner i deres hjemlande.

Landdistriktsudvikling på cypriotisk

Der var stort fokus og koncentration til trods for de tårnhøje temperaturer udenfor og den konstante brummen fra ventilatorer, som arbejdede på højtryk for at gøre de indendørs temperaturer til at klare. Seminarets indlogering og program fandt sted på Cyprus Environmental Study Center, som ligger i smukke bjergomgivelser i den lille landsby Kritou Terra på den græsk-cypriotiske del af øen. Her kiggede de få beboere nysgerrigt ud af vinduerne, når vi begav os rundt mellem vores logi, undervisningslokaler og den lokale taverna, som sørgede for forplejningen. Kritou Terra har gennemgået den samme udvikling som så mange andre småbyer langt fra de store byer – de unge er rejst væk og tilbage sidder ganske få primært ældre indbyggere. Landsbyskolen er for længst lukket – og efterfølgende omdannet til det Study Center vi benyttede – og flere lokale steder overlever kun igennem besøgende kursister. Indsigten i lokale vilkår blev yderligere udvidet gennem beretninger fra den cypriotiske miljøorganisation om deres lokale miljøkampe. Heriblandt at forhindre at en strand, hvor havskildpadder klækker deres æg, får en golfbane klinet op af sig. Her er historien, som så mange andre steder, at vanvittige projekter bliver godkendt fordi de, der kan tjene på det, kender de rette mennesker på de rette steder.

Samarbejdet i Danmark er model for andre I FBLL har vi i længere tid haft fornøjelsen af at arbejde tæt sammen med NOAH

omkring netop madsuverænitet i regi af Forum for Madsuverænitet, hvilket bl.a. har resulteret i en rapport med en række anbefalinger på området. Derfor var nemt for mig at tale videre med de danske deltagere om både tidligere og kommende aktiviteter. Dette samarbejde er dog langt fra til stede i alle landes afdelinger af hhv. Friends of the Earth og Via Campesina. Bl.a. måtte Uniterre i Schweiz se langt efter opbakning i deres kampagne for folkeafstemningen for madsuverænitet. Andre steder er samarbejdet udeblevet, da der har manglet en anledning til at skyde det i gang.

Træningsseminaret gjorde det ikke desto mindre tydeligt, at det på alle måder er meningsfuldt at arbejde på at knytte de to

organisationers arbejde tættere sammen – både på nationalt niveau men også i de europæiske paraplyorganisationer.

Vi kæmper i høj grad den samme kamp og besidder hver især styrker, som gør at vi kan løfte hinandens arbejde ved at samarbejde om aktiviteter. Via Campesina ligger inde med stor viden om hvor fokus skal rettes hen, hvis vi for alvor vil ændre det nuværende fødevarsystem såvel som bud på mere bæredygtige alternativer hvorimod Friends of the Earth har store muskler i form af tusindvis af engagerede frivillige på tværs af Europa. Bygger vi bro og samarbejder vil vi tilsammen kunne opnå større og bedre gennemslagskraft overfor befolkninger såvel som beslutningstagere.

Når vi samarbejder er vi stærkest – hjemme og ude

Vejen frem

Konklusionen på seminaret var derfor, at der skal arbejdes videre med samarbejdet på europæisk plan. I første omgang i form af en endelig formulering af en fælles ungdomserklæring for madsuverænitet med de to organisationers europæiske ungdomsafdelinger som afsendere. Planen er, at erklæringen skal offentliggøres på International Peasants Day d. 17. april 2020, hvor der også vil blive gennemført en række aktioner og kampagner i de forskellige lande, såvel som ved EU Parlamentet i Bruxelles.

På et personligt plan blev mit møde med særligt Berthe, Leonardo og Karianne starten på mit engagement i den europæiske ungdomskoordination for Via Campesina. Hvad det vil føre til vides ikke endnu, men vores samtale tydeliggjorde vigtigheden af organiseringen af unge småbønder på både nationalt og europæisk plan. Derfor fortsætter jeg nu dialogen med dem såvel som ufortrødent det arbejde jeg laver herhjemme i regi af bestyrelsen i FBLL.

De irske, maltesiske, cypriske, østrigske, danske og estiske deltagere på udflugt

Statshusmandsloven fylder 100 år

D. 4 oktober 2019 var det 100 år siden et næsten enigt Folketing vedtog en lov, der betød et forandret liv ude på landet for mange mennesker. Efter lovens vedtagelse skød mange nye husmandsbrug op i det ganske land især i tiden fra 1920 til 1940. Samtidig måtte store grevskaber, fideikommiser og præstegårde afgive jord og fik indskrænket deres privileger, men dog overgå til selveje. Men hvad var baggrunden for denne lov, hvordan gjorde man og hvad skete der med husmændene efterfølgende. Det beskrives her af agrarøkonom og husmand Henrik Kuske Schou, Tureby

Da Grundloven kom i 1849 fik bønderne flere rettigheder, og et endeligt opgør med godsejervældet og mere demokrati kom langsomt, men sikkert frem. Bøndernes vilkår blev markant forbedret, og med det blev produktionen også forbedret. Godsejere, grever og baroner som sad i det daværende Højre havde dog stadig stor indflydelse på hele det politiske system, men bønderne begyndte at gøre finde sammen og dannede i 1870 Venstre. Og selvom der fra starten var uenighed om strategien, skulle der gøres op med godsejervældet. Bønderne ville være selvstændige og uafhængige. Man fandt sammen og lagde store planer.

Andelsbevægelsen bliver født:

Allerede i 1866 kom den første andels (for) brugsforening i Danmark stiftet af Hans Christian Sonne i Thisted. Og det skulle vise sig også at være banebrydende for landbruget

Den danske landbrugsproduktion var primært lagt an på stude og korn, hvoraf en stor del gik til eksport. Men i 1860'erne faldt kornpriserne voldsomt som følge billigt korn fra vest, og dampskibe som gjorde det muligt at

flytte korn over større afstande. Landbruget kom i krise. Samtidig steg befolkningstallet, og der var brug for flere fødevarer. Produktionen var primært lagt an på egen forarbejdning, men i 1882 kom det første andelsmejeri i Hjedding ved Ølgod i Sydvestjylland. Her fik både godsejer, gårdmand og husmand lige stor indflydelse. Vi fik princippet en mand – en stemme. Senere fulgte flere mejerier, og vi

Det første andelsmejeri Hjedding
Andelsmejeri er i dag mejerimuseum.
Foto: Wikipedia Hjedding Mejerimuseum

fik andelsslagterier, andelsfoderstofforeninger og flere indkøbsforeninger. Men nu begyndte problemerne at melde sig.

Landarbejdere og lejehusmænd.

Selvom bønderne fik det bedre, fik landarbejdere, daglejere og husmænd ikke del i glæden. De var afhængig af arbejde på godserne og hos bønderne, der kunne skalte og valte med dem som de ville. Mange havde ingen eller kun meget lidt jord til rådighed, hvor der primært blev dyrket til selvforsyning. Mange havde høns, nogen en gris eller to, og andre var så heldige at have en ko. Der var ingen love som gjaldt og beskyttede dem. I byerne organiserede man sig i fagforeninger i starten af 1890'erne. Der blev stillet krav til løn og arbejdstid. Det var her at kravet om otte timers arbejde, otte timers frihed og otte timers hvile blev udklækket. Efterhånden får arbejderne i byerne flere rettigheder, ligesom der bliver stillet krav om at arbejdsgiverne ikke længere må prygle arbejderne.

Men der skete ikke det samme ude på landet. I 1901 er Danmarks befolkning på ca. 2,5 millioner mennesker, og heraf boede over en million på landet. Langt de fleste af dem er mindre husmænd, landarbejdere og tjenestefolk. Mange ejer ingen jord selv, men må leve af at sælge deres arbejdskraft til bønderne og godserne, og børnene følger med som gratis ekstrahjælp. Landarbejderne og tyndet tilhører den absolutte underklasse. Flertallet af husmændene lever omkring eksistensminimum, og mange drager ind til byerne eller emigrerer til Amerika i håb om at finde en bedre tilværelse der. De ældre, syge og udslidte var overladt til sig selv, selvom man oprettede fattiggårde. Her skulle man arbejde for kost og logi selvom man ikke var i stand

til det. Men samtidig begyndte en voksende bekymring at ramme beslutningstagere, godsejere og landmænd. For den stigende afvandring fra land til by, betød både bolig-mangel og arbejdsløshed i byerne, ligesom

Typisk landarbejderhus fra Englerup ved Roskilde omkring år 1900 Genopført på Frilandsmuseet i Sorgenfri 1951

Foto: Wikipedia, Trine BM

man på sigt ville få svært ved at fastholde arbejdskraft på godserne og på bøndergårde. Noget måtte gøres.

Husmandsbevægelsen dannes

Omkring 1870 fandt mange af husmændene sammen, og begyndte at stille krav. I 1871-72 foreslog nogle repræsentanter for Venstre, at størstedelen af præstegårdenes jorder skulle udstykkedes til husmandsbrug. Forslaget blev imidlertid afvist af Kulturministeren (som kirkevæsenet hørte under), og forslaget vandt heller ikke genklang ved genfremsættelse i de følgende år. Imidlertid tog regeringen i 1874 skridt til at nedsætte en kommission til at undersøge landarbejdernes og husmændenes vilkår. I kommissionens betænkning fra 1878 blev det foreslået, at husmænd gennem midler fra lånekasser skulle sættes i stand til at dyrke deres jordlodder bedre for ikke at

konkurrere med jordløse husmænd om dag-lejerarbejdet. Dette forslag førte til oprettelse af to husmandskreditforeninger i 1880, den ene for øerne, den anden for Jylland. Disse var en hjælp for de bedst stillede husmænd men ikke for økonomisk dårligt stillede unge, som ikke var i stand til at klare de økonomiske forpligtelser. De var fortsat afhængige af arbejdet på godserne. Men der var et voksende pres på politikerne om at skaffe jord til jordløse husmænd og landarbejdere, der ønskede at være uafhængige og frie.

1899-loven.

Bortset fra love i 1810 og 1819 rummede dansk lovgivning i 1800-tallet kun få egentlige jordlove. Grundloven af 1849 forbød oprettelse af len og stamhuse. En liberalisering af jordlovgivningen blev drøftet, men ikke gennemført. Et nyt jordpolitisk skridt blev taget med Loven om tilvejebringelse af jordlodder for landarbejdere, den såkaldte Statshusmandslov, fra 1899. Statshusmandsloven af 1899 kom til at udgøre grundlaget for oprettelse af 26000 små landbrugsbedrifter i Danmark. Den politiske baggrund i form af Landbokommissionen af 1894 og Rigsdagens arbejde i 1896-99 er den del af den intense strid i 1890'ernes Danmark mellem det gamle Højre og den stadig stærkere opposition fra Venstre og Socialdemokratiet. I de første år efter lovens ikrafttræden var statshusene ganske små – og deres ejere blev på ingen måde selvstændige husmænd, som mange af lovens fortalere havde ønsket det. Snarere forblev de daglejere med et stort antal arbejdsdage på fremmede landbrug. Men med senere revisioner af Statshusmandsloven nåede husmandsbevægelsen sin målsætning – selvstændige landbrugsbedrifter. Og samtidig var den også et bolværk mod den

voksende socialisme, som både godsejere og bønder var bekymrede for. Ligesom den også modvirkede fattigdom både på land og i by, når folk kunne få deres eget.

1919-loven (lensafløsningen statshusmandsloven)

Efter den 1. verdenskrig var der atter behov for flere husmandsbrug. Derfor kom loven af 4. oktober 1919: Lov om Lens, Stamhuses og Fideikommisgodsers samt de herhen hørende Fideikommiskapitalers Overgang til fri Ejendom, der kendes som lensafløsningen, gennemførte en ophævelse af grevskaber, baronier (len), stamhuse og fideikommisgodser. Ophævelsen var en indfrielse af en løfteparagraf givet ved Grundloven i 1849. Grevskaber, baronier og stamhuse, samlet betegnet som 'majorater', var en særlig slags godser, som var blevet indført i slutningen af 1600-tallet kort efter indførelsen af Enevælden. Godserne var undtaget fra de almindelige arveregler og skulle gå udelt i arv til nærmeste arving efter en fastlagt arvefølge. Var der ingen arving „hjemfaldt“ godserne til staten.

Med lensafløsningen i 1919 opgav staten sin hjemfaldsret mod en afgift på 25% af ejendommens værdi. Derudover skulle lens- og stamhusbesidderne mod erstatning afgive 1/3 af jordarealet til udstykning af husmandsbrug. Loven blev vedtaget den 4. oktober 1919. I godsejerkredse blev det opfattet som et dybtgående indgreb og førte til stor bitterhed blandt de danske lensbesiddere, der senere forsøgte at få kendt loven ugyldig. Det afviste Højesteret. Majoraternes overgang til fri ejendom var endeligt afsluttet i 1930 og berørte omkring 1/10 af landets jord. Lensafløsningen betød, at de gamle slægtsgodser blev underlagt den almindelige lovgivning.

Ikke mindst arveregler om beskatning og deling mellem flere arvinger kunne få svære konsekvenser. Kombineret med, at loven fjernede den sidste rest af privilegier knyttet til adel og stand, står lensafløsningen almindeligvis som afslutningen på herregårdenes epoke i Danmark. Nogle af godserne var dog økonomisk nødlidende inden loven blev vedtaget, og her kom loven som en kærkommen lejlighed til at afstå jord til staten, og på den måde komme ud af gælden.

Retsligt efterspil, men de nye huse rejstes.

I årene efter vedtagelsen af loven fulgte et retsligt efterspil. Godsejerne og konservative kredse mente, at den fri ejendomsret var tilsidesat med håndteringen af lensafløsningen. Det fik to af de større godsejere, Christian Sehestedt-Juul III og Oscar Preben Fritz Leopold Løvenskiold, til at lægge sag an mod staten i en koordineret aktion. Deres påstand var, at loven var i strid med grundlovens sikring af ejendomsretten og derfor burde omstødes af domstolen. De fik begge medhold i Landsretten, men tabte i Højesteret. Her skelede dommerne i høj grad til flertalsstemningen i rigsdagen i deres fortolkning af Grundloven. De tolv højesteretsdommere havde dog ikke været enige. Ifølge voteringsprotokollerne fordelte holdningen sig med henholdsvis 8-4 og 9-3 mod stadfæstelse af landsrettens dom i de to sager. Et mindretal af dommerne mente altså, at loven var grundlovsstridig. En enkelt talte endda om „konfiskation“ under voteringen. Men loven stod ved magt.

Der blev skabt over 26.000 nye landbrug på baggrund af lovene. Brugene blev opført efter tegninger fra „Bedre Byggeskik“, der var en

forening, der skulle skabe bedre boliger i by og land. De hvidkalkede, vinkelbyggede ejendomme med tegltag skød op flere steder i landet. Mange steder i kolonier, der samtidig betød fællesskab, nabohjælp og fællesindkøb.

Krig, afvanding og mekanisering:

Da Danmark blev besat af tyske tropper den 9. april 1940 fik det betydning for dansk landbrug, også for husmændene. Landbrugs eksperter tilknyttet det tyske ernærings- og landbrugsministerium beregnede, at det kun ville være muligt at hente landbrugsvarer fra Danmark i 1-2 besættelsesår. Derefter ville produktionen kun dække fødevarerforbruget i

Husmandsbrug i Strøby på Stevn. Opført i 1907 efter 1999 loven. Drevet af familien Kuske fra 1927 til 2015. Eget foto.

Danmark. Baggrunden for ministeriets negative forventninger var, at da Danmark blev besat, blev det samtidig afskåret fra oversøiske leverancer af korn, foderstoffer og de fleste gødningsstoffer. Derfor måtte den animalske produktion beskæres kraftigt. Den danske fødevarerproduktion udviklede sig under besættelsen helt anderledes end forventet af de tyske eksperter, og den danske eksport af smør, flæsk og oksekød kom til at udgøre en væsentlig del af den tyske civilbefolknings forbrug.

Den lille grå Ferguson blev også husmandens traktor. Eget foto

Dermed bidrog den danske landbrugsproduktion direkte til den tyske krigsøkonomi. Inden besættelsen var Storbritannien det største marked for den betydelige danske landbrugseksport, idet stort set hele baconeksporten og omkring 75% af smøreksperten blev solgt på dette marked.

Da ca. 75% af den samlede danske eksport vedrørte landbrugsvarer, var Danmark meget afhængig af dette salg til England. Dermed var situationen efter besættelsen i 1940 fundamentalt forandret, idet eksporten herefter måtte sendes til Tyskland i stedet. De danske myndigheder i Udenrigsministeriet og i organisationer tilknyttet Landbrugsrådet vidste dog helt fra starten, at Tyskland var interesseret i at købe flest mulige fødevarer i Danmark. Efterspørgslen på fødevarer medførte også øget efterspørgsel på jord, og det kom til at påvirke vores natur enormt meget.

Der blev lagt store planer for, hvordan man kunne inddæmme og afvande fjordområder for at skaffe mere dyrkningsjord. Moser, enge og overdrev blev drænet, grubbet og kultiveret. De nye udstykninger som fortsatte til starten af 60'erne skete ofte på disse arealer. Med ofte slog høsten fejl. Mange af de inddæmmede arealer egnede sig ikke til dyrkning. Sandflugt, omsåning og vandlidende arealer gjorde livet surt for de nye husmænd. Der er flere eksempler på, at husmænd har hængt sig laden som følge af deres umenneskelige vilkår på disse dårlige jorde.

Efter krigen stod vi med et nedslidt landbrug. Heste udgjorde stadig den væsentligste trækraft i landbruget og kun få, større brug havde en Fordson traktor på jernhjul. Man blev hurtigt klar over i hele Europa, at skulle landene komme på fode igen og blive selvforsynende med fødevarer, måtte der hjælp til.

I 1947 kom Marshall Planen, og Danmark fik fra 1948-1951 385 mio. dollars svarende til over 50 mia. i nutidskroner i Marshallhjælp, og en betydelig del af disse penge blev brugt til mekanisering af landbruget, især traktorer.

Det faldt samtidig med lanceringen af den lille grå Ferguson TEA 20 traktor (1946-1956), som kom til at køre på over en tredjedel af samtlige danske landbrug – og især på husmandsbrugene. Det muliggjorde også en ændring i driften, da man nu kunne påtage sig sideerhverv og/eller udvide besætningen og jordtilliggendet, men den øgede produktion medførte faldende priser, og nu begyndte mange at komme i vanskeligheder.

Krise og mælkestrejke:

I 1955 var der næsten balance i udbud og efterspørgsel på landbrugsvarer. Men produktiviteten og produktionen steg fortsat. Allerede i 1957 var kompriserne banket så langt ned, at staten måtte træde til med en hjælpende hånd. Bedre blev det ikke af at høsten i 1957 viste store forskelle fra egn til egn, mest skuffende på gode jorder. Et lidt sent forår afløstes af kraftige vækstforhold i maj-juni, og både lejesæd og forudsigelser om en rigtig stor kornhøst bredte sig. Men både juni og august gav over 100 mm regn. Kernerne viste sig at være for lette, og kun to tørre uger omkring 1. september gjorde, at man holdt skindet på næsen.

De krav, som landbrugsorganisationerne efter svære diskussioner enedes om i 1958, blev mødt med en vis politisk forståelse. Der gennemførtes en lille sænkning af jordskatterne. En kornordning stabiliserede priserne i høst. Og en bemyndigelseslov, der gav landbrugsministeren og organisationerne mulighed for at regulere

afsætningen til eksportmarkederne. I den forbindelse oprettedes Landbrugets Afsætningsråd.

I 1961 var der lønforhandlinger mellem arbejdsmarkedets parter. Landbruget slap heller ikke for kravet om mere i lønningsposen fra landarbejdernes side, Der var nu fuld beskæftigelse og skulle man fastholde arbejdskraften, måtte lønningerne følge med industriens. Da parterne ikke kunne blive enige greb staten ind efter langvarige forhandlinger og strejker, og dikterede lønstigningerne ved lov.

Regeringens beslutsomhed skyldtes ikke mindst, at der samtidigt var ved at komme rigelig dramatik i de forhandlinger, der blev ført med landbruget. Problemet var ikke så meget landbrugets lønforhandlinger. Erhvervets organisationer stillede krav om, at hver krone, der blev lagt på landbrugets omkostninger som følge af lønstigninger i eller uden for erhvervet, skulle det have igen enten fra statskassen eller i form af forhøjede hjemmemarkedspriser. Landbrugets Kompensationsudvalg havde beregnet det til 555 mio. kr. Landbrugsminister Karl Skytte, (RV) tilbød i forhandlingerne ca. 300 mio. kr. i datidens kroner, hvilket svarer til 4,8 mia. kroner i nutidskroner.

Den 8. maj greb landbrugsorganisationerne, dog uden husmandsforeningerne, til et konfliktvåben, der ikke havde været brugt siden 1930'erne. Bønderne gennemførte leveringsstop af mælk og fik da også senere følgeskab af de fleste husmænd. Leveringsstop for mælk til byerne og ikke mindst fotografierne af den mælk der blev hældt ud på møddingen, virkede voldsomt provokerende på en befolkning, der endnu var opdraget til at spise op.

Statsminister Viggo Kampmann fik omgående forhandlingerne i gang, og i nogen grad hen over hovedet på den forslåede landbrugsminister blev tilbuddet til landbruget forhøjet til 425 mio. kr. (6,75 mia. i nutidskroner). Konflikten blev aflæst, inden moddemonstrationer fra byernes arbejdere gravede grøfterne mellem land og by dybere. Hvad mange ikke ved, er at resultatet med de 425 mio. kroner allerede var aftalt mellem Kampmann og Landbrugsrådets præsident Anders Andersen inden mælkestrejken. Hverken landbrugsminister Karl Skytte eller husmandsforeningernes formand Peter Jørgensen, Slagelse var orienteret. Kampmann og Andersen lod strejken løbe i få dage, og præsenterede så forslaget. Det vandt de så begge en del goodwill på.

Tilskudsordningerne til landbruget kunne nok holde lidt flere landmænd ved gården og give dem en beskeden indkomststigning; men noget perspektiv for en fremtidig udvikling af erhvervet gav de ikke.

Tilskud såvel som den erfaring, at man kunne få statskassen lukket op for kompensationer, blev kapitaliseret i stigende jordpriser, som næste generation af landmænd fik at slås med. Og ved Danmarks indtræden i EF, blev der sat turbo på denne udvikling.

Afvandring, sammenlægning og brugsnedlæggelser:

Med opgangstider i 1960'erne og nærmest fuld beskæftigelse, valgte flere og flere landbruget fra. Samtidig voksede kravet om større bedrifter. Allerede i starten af årtiet kom de første brugsnedlæggelser. Mange steder overtog en nabohusmand jordens drift, enten ved køb eller forpagtning. I 1967 blev

landbrugsloven ændret, så det var muligt at nedlægge og sammenlægge brug. Ved samme lejlighed blev der indført dyrkningspligt (landbrugspligt) på alle dyrkbare arealer, og forbud mod selskabsdannelse i landbruget.

I 1970 blev Statshusmandsloven ophævet. Det år var der 148.512 landbrugsbedrifter med et gennemsnitlig jordtilliggende på 15 hektar. I 2018 var antallet faldet til 34114 bedrifter med et areal gennemsnit 77 hektar. I 2010 skete en markant ændring af landbrugsloven, hvor de sidste rester af muligheder og „beskyttelse“ for de mindre landbrug forsvandt. Fortrinsstillingen blev ophævet og begrænsningerne i, hvor store bedrifterne måtte blive forsvandt også.

Siden 1970'erne er nogle af de oprindelige husmandsbrug forvandlet til en svineejendom med mange store stalde og stort jordtilliggende. Andre steder og størsteparten blev forvandlet til bolig for ikke-landbrugere uden jord, eller blev til fritids- eller deltidsbrug med det oprindelige eller mindre jordtilliggende. Det er blevet svære for de mindre bedrifter at få tillægsjord.

Fusion og protest:

I det skjulte begyndte Husmandsforeningerne (der nu havde skiftet navn til Familielandbruget) at sende en føler til Landboforeningerne om en fusion mellem de to organisationer. Landboforeningerne var bestemt interesseret og forhandlingerne gik i gang. Da Familielandbrugets bestyrelse i april 2002 fik præsenteret den såkaldte Kina-aftale, var det ikke langt fra opstand i organisationen. Fusionsforslaget fra Peder Thomsen, Familielandbruget og Peter Gæmelke, Landboforeningerne vakte bestemt ikke begejstring fra start.

Men stemningen lod sig vende – i hvert tilfælde for flertallet – inden man nåede frem til 29. november 2002 og det ekstraordinære landsmøde, der skulle afgøre sagen. Med 114 stemmer for og 51 imod tilsluttede Familielandbrugets delegerede sig, at man sammenlagde de to landbrugsorganisationer.

Der er ingen tvivl om at Peder og Peter i deres aftale lagde vægt på at samle kræfterne og skabe en organisation med større politisk slagkraft. For Peders 114 stemmers vedkommende skete det ikke mindst ud fra en klar erkendelse af, at den buldrende strukturudvikling bare fra midten af 1980'erne havde taget mere end en tredjedel af bedrifterne. I Familielandbruget var antallet af aktive medlemmer nu nede på omkring 8.000. Problemerne med at matche de udfordringer, som ikke mindst de politiske beslutninger bød på, blev stadig større. Det skulle en samlet landsbestyrelse og et samlet landssekretariat have bedre muligheder for at klare. Skulle der nogensinde indgås en for Familielandbruget rimelig fordelagtig aftale med sikring af en pæn repræsentation i den fælles bestyrelse og rettigheder på vitale områder, så var tiden inde, mente Peder Thomsen.

Mange andre var fra start dybt uenige og dannede i protest i februar 2003 landsforeningen Frie Bønder – Levende Land på Båring Højskole. Stifterne af foreningen mente nemlig, at de mindre landbrugere ville miste deres talerør rent politisk. Det viste sig også senere at holde stik.

I 2018 fremsatte Frie Bønder – Levende Land sammen med Familielandbruget et

forslag om en omfordeling af landbrugsstøtten, så de mindre brug fik lidt mere og de største bedrifter lidt mindre, hvilket er muligt for de enkelte medlemsstater i EU. Imidlertid blev Familielandbrugets formand Lone Andersen banket godt og grundigt på plads af De Større Jordbrugs formand (tidligere tolvmandsforeningerne) Frederik Lüttichau. Han mente det var rendyrket kommunisme og betragter i et interview til Landbrugsavisen den 2. februar 2019 Familielandbruget som sin fjende.

Det fortæller blot, hvor svært det er at forene landmænd med vidt forskellige interesser og brugsstørrelser. Derfor er Frie Bønder – Levende Land Danmarks eneste uafhængige organisation for mindre landbrugere.

De nye husmænd/Dalby Planen.

Siden årtusindeskiftet er befolkningen blevet mere bevidst om deres daglige fødevarer. Økologien er vokset markant de seneste år. Samtidig ønsker mange forbrugere at have kontakt med producenten, og det har medført at flere og flere gårdbutikker er skudt op i landskabet. Mange mindre landbrug har derved kunne skabe en bedre indtjening ved direkte salg til forbrugerne. Også de unge begynder at vise interesse for landbruget. De kan dog ikke se sig selv på store bedrifter, og vil slet ikke arbejde i svinestalde. Men de vil gerne have en mindre bedrift med grøntsagsavl og mindre husdyrhold.

I marts 2018 startede ti unge på Jyderup Højskole på en ny uddannelse: Det Lille Jordbrug. Flere af Frie Bønders medlemmer, heriblandt denne artikels forfatter deltog som undervisere. Der er virkelyst og entusiasme at spore blandt de unge, der primært kommer fra

Dette er en kort skitse over Frie Bønders vision for mere liv på landet igennem et etisk, miljømæssigt og økonomisk bæredygtigt landbrug.

Brug	Befolkning	Arbejde	Markbrug/te	Husdyrhold	Årlig indkomst	Maskiner	Byll
1 710 ha					250.000 kr.		
2 770 ha					150.000 kr.		
3 51 ha					150.000 kr.		
4 10 ha					200.000 kr.		
					Skattegrundlag: 2.250.000 kr.		

Store landbrug =

Dårlig biodiversitet

Ingen bæredygtig produktion

Stor klimabelastning

Dårlig økonomi = lille skattegrundlag

Brug	Befolkning	Arbejde	Markbrug/te	Husdyrhold	Årlig indkomst	Maskiner	Byll
1 600 ha					Gæld på ca. 180 mio. kr.		
					Skattegrundlag: 1.150.000 kr.		

Fremtid

Mindre landbrug =

Stor biodiversitet
 Bæredygtighed
 Lille klimabelastning
 God økonomi = stort skattegrundlag

Brug	Befolkning	Arbejde	Mærkebrugere	Husdyrhold	Årlig indkomst	Maskiner	Byg
20 ha	10-15	10	12 32 14 18 9	100 100 100 100 2	950.000 kr.	2 traktorer	Støtte (op til 7. M.) BFO Bæredygtige Bogstævne Forskningsnetværk Landskabspleje Forsyningsnet Innovation
20 ha	10-15	10	18 8 8 8 8	100 40 1 200 100	1.500.000 kr.	2 traktorer	
40 ha	10-15	10	20 10 2 4 4	1000 1000 200	850.000 kr.	2 traktorer	
40 ha	10-15	10	10 20 10	40 1000	700.000 kr.	2 traktorer	
45 ha	10-15	10	10 20 10	10 8 15	750.000 kr.	2 traktorer	
55 ha	10-15	10	10 10 10 2	10	550.000 kr.	2 traktorer	
75 ha	10-15	10	15 10 4 1	3 50	650.000 kr.	1 traktor	
85 ha	10-15	10	12 14		800.000 kr.	2 traktorer	
105 ha	10-15	10	25 2	2	225.000 kr.	2 traktorer	
115 ha	10-15	10	10 10 3 2	2 4 10	800.000 kr.	2 traktorer	
125 ha	10-15	10	12 11 2	100	750.000 kr.	2 traktorer	
135 ha	10-15	10	13 8 4	4 2 3	550.000 kr.	2 traktorer	
155 ha	10-15	10	10 10 5	3 4 20	800.000 kr.	2 traktorer	
175 ha	10-15	10	3 1 1 5	4	750.000 kr.	2 traktorer	
195 ha	10-15	10	4 1 5	500 500 100	550.000 kr.	2 traktorer	
215 ha	10-15	10	6 2 1 1	10	650.000 kr.	2 traktorer	
235 ha	10-15	10	10	15	1.300.000 kr.	2 traktorer	
255 ha	10-15	10	10	3 4 10	2.500.000 kr.	2 traktorer	

Skattegrundlag for alle brug: 17.600.000 kr.

I rødt: 10 ha
 I blå: Vandløb og øvrige højt: 10 ha
 I grøn: Fællesgræsning og højt: 10 ha

byerne. De fik både teoretisk og praktisk undervisning gennem et praktikforløb på nogle udpegede mindre landbrug. Et par havde endda allerede købt en ejendom på 7 hektar og var i fuld gang. Frie Bønder – Levende Land arbejder for, at de unge skal have mulighed for at etablere sig på et mindre landbrug. Og det kræver en nytænkning i landbruget.

Som et oplæg til debatten i Frie Bønder – Levende Land konstruerede undertegnede i foråret 2009 en udstykningsplan, der viser, hvordan et negativt og gældstynget storlandbrug kan forvandles til en livgivende mangfoldighed af levende familielandbrug på landet. I få ord går det ud på følgende:

Mere jord på flere hænder:

- bedre miljø
- bedre selvforsyning
- færre offentlige udgifter
- bedre samfundsøkonomi
- mere økologi
- Bedre økonomi

Dalby-planen. Frie Bønder-Levende Land 2009

Jeg forestillede mig et landsbyområde, som blev kaldt Dalby, der i princippet kunne ligge hvor som helst i landet. Dalby er en af den slags landsbyer, som har huset 30 aktive landbrug i 1950'erne, men hvor al den dyrkbare jord, i alt 600 hektar, er opkøbt af én enkelt gård, Bakkegården. Resten af området er beboet af nogle få ældre indbyggere, og mange huse og bygninger står efterhånden tomme. År for år bliver landsbyen og dets opland mere og mere affolket. Vi begyndte at lave beregninger på, hvad en udstykning af Bakkegården vil betyde for lokalområdet i og omkring Dalby Vi

tog udgangspunkt i Bakkegården som en urentabel svinefabrik på 600 hektar og 1.300 søer med et årligt salg af 19.000 smågrise og 18.000 slagtesvin. Bedriften er vokset massivt de seneste år, men det er gælden også, og indtjeningen er negativ. Derfor udstykses ejendommen til 19 nye familiebrug – som er forskellige i størrelse og produktion. Det kræver selvfølgelig en ændring i landbrugsloven, så man gør det muligt at udstykke, hvilket der i dag kun kan gives tilladelse til af fødevarerministeren.

Det skal ske ved at oprette en statslig jordbank, evt. Finansiell Stabilitet, der kan opkøbe konkursramte storlandbrug, og derefter udstykke dem. Det er tanke at oprette brugene efter jordrente-princippet på samme måde som det var tænkt med Statshusmandsloven.

De nye beboere i Dalby har alle landbrug, og i de fleste tilfælde også økologi som omdrejningspunkt. Og de har forskelligt jordtiliggende. Lige fra hesteejendommen på 10 hektar til den økologiske gård på 100 hektar med mælkeproduktion og eget gårdmejeri. For en del af brugene er der tale om tilbageførsel af jord til den ejendom, hvorfra den i sin tid blev opkøbt.

På den måde er ringen sluttet. På 100 året for Statshusmandsloven af 1919 står vi atter over for at skulle udstykke, hvis vi forsat ønsker liv, lykke og velfærd ude på landet.

Kilder:

Gunnar Solvang:

*Husmandsliv under afvikling.
Landbohøistorsk Selskab, 1999*

Kjeld Hansen:

*Det tabte land. Gads forlag 1. udgave, 1. oplag,
2008*

Palle O. Christiansen:

En egn bliver til. Forlaget Hovedland, 2019

Claus Bjørn:

*Jordlovgivning i Danmark.
Gyldendal Den Store Danske, 2009
Lensaflysningen 4. oktober 1919,
Danmarkshistorien.dk*

Heidi Alsing og Ib W. Jensen:

*Om Familielandbrugets betydning for dansk
landbrug. Landbohøistorsk Tidsskrift 2011.1*

*Landarbejdere, Arbejdermuseet.dk.
Viden og Samlinger.
Landbrugsavisen.dk
Dalby-Planen, Levende-Land.dk 2009
Egne notater fra 2002 - 2019*

Vi kan og skal bruge landskabet bedre.

Der er en historisk enighed mellem lodsejere og grønne organisationer om behovet for en jordreform med flere formål på samme tid.

Af Søren Møller, Collective Impact

„Fælles løsninger – for natur og landbrug“ er titlen på et udspil fra Danmarks Naturfredningsforening og Landbrug & Fødevarer. Det er historisk, at de to organisationer har fundet sammen om at pege på udtagning eller omlægning af op til 100.000 hektar landbrugsjord som et redskab, der kan være med til at løse udfordringerne i forhold til miljø, klima og biodiversitet.

Udspillet er en vigtig milepæl, fordi der nu er bred enighed mellem de to organisationer om, at vi skal se på, om den måde vi bruger vores arealer, skal ændres for at løse en række store samfundsudfordringer. Og man er enig om, at der skal ske noget! Det tager nemlig tid – lang tid - inden alle effekterne af en jordreform sætter sig i konkrete målbare resultater.

Kunsten er, hvordan vi får forbedret tilstanden på en meningsfuld måde, hvor parterne kan se sig selv som en del af løsningen, fremfor en del af problemet. Det er veldokumenteret, at vi kan og skal bruge landskabet på en mere intelligent måde, end vi gør i dag. Jordfordeling er et gammelt kendt redskab, som har været i brug ved bl.a. naturgenopretning, anlæggelse af motorveje eller til at samle markerne bedre omkring de enkelte landbrugsjendomme for at de kan blive mere rentable

enheder. Nu skal det i spil igen i større stil, bare med flere formål på samme tid.

Mange arealer er netop nu til salg, og hvis politikerne agerer hurtigt og afsætter en milliard til en start, så kan man starte med at købe nogle af arealerne og dermed etablere en vigtig jordpulje, som vil være nødvendig for at få multifunktionel jordfordeling til at rulle i stor skala. Med udsigt til at handle med arealer fra denne jordpulje motiveres lodsejere til at deltage, og derfra kan forhandlingerne om omlægning af arealer udvides og tage fart.

Udspillet fra Danmarks Naturfredningsforening og Landbrug & Fødevarer blev godt modtaget af politikerne. Selvom nogle sagde, at det var jo let at komme med forslag for andres penge. Med et smil i øjnene kan man jo sige, at det ved politikerne jo om nogen godt om.

At sige til en landmand, at han ikke længere må dyrke et stykke jord, som han har købt og belånt, er jo også at komme med forslag for andres penge. Det interessante er, om vi kan finde nogle veje i mellem, at det bare er en statslig opgave at købe og erstatte det hele, eller bare vælte problemet over på den enkelte lodsejer. Det er her at bytte jord kan være

åbningen for nye løsninger. Og ikke nok med det; hvis vi gør det rigtigt, kan vi slå flere fluer med et smæk!

Forslaget er ikke grebet ud af den blå luft, men udviklet i praksis i regi af Collective Impact, *Det åbne land som dobbelt ressource*. Det er et samarbejde mellem 11 organisationer, som er støttet og igangsat af Realdania. Parterne i samarbejdet er Bæredygtigt Landbrug, Landbrug & Fødevarer, Dansk Skovforening, Danmarks Jægerforbund, Danmarks Naturfredningsforening, Dansk Ornito-logisk Forening, Danmarks Sportsfiskerforbund, Friluftsrådet, KL, Økologisk Landsforening, Landdi-strikternes Fællesråd og Realdania.

Arbejdet har været i gang siden 2014 og i 2016 iværksatte vi tre forsøgsprojekter, som nu er afsluttede, og vi har et fjerde projekt, som løber fra 2019 til 2022, hvor vi bygger videre på erfaringerne fra de første tre. Parterne har opbygget en gensidig respekt og forståelse for hinanden og vi fokuserer på mulighederne og det vi kan samles om. Vi anerkender, at løsninger kun er holdbare, hvis alle interesserne afvejes og tilgodeses i et tillidsfuldt samarbejde. Et forskerteam på fem forskere fra tre forskellige universiteter har fulgt projekterne. Forskerne dækker tilsammen vandmiljø, natur, landdistriktsudvikling,

landbrugets driftsøkonomi og rekreative muligheder. I det fjerde og sidste pilotprojekt, der er kommet godt fra start, dækker forskerne også klima, dvs. i alt seks fagområder, som alle bindes sammen af vores arealer og den måde, vi bruger dem på.

Forskerne har udviklet en metode, hvor potentialer og effekter for hvert fagområde kan analyseres og evalueres samlet. Den tværfaglige metode rummer fortsat den fagspecifikke ekspertviden inden for hvert fagområde. Det er første gang, der er udviklet en metode, der kan anvendes til at screene og evaluere på tværs af mange indsatser og mål, der igangsættes og søges opnået i det åbne land.

Forskerteamet har analyseret projektområderne og kan se, at der er et stort multifunktionelt potentiale i forhold til at administrere vores brug af det åbne land på en mere intelligent og værdiskabende måde. Man kan på et fagligt grundlag identificere potentialerne, synergier og konfliktområder. Det er et meget vigtigt resultat. Der er virkelig noget at komme efter – ikke bare i forhold til at reducere kvælstof- og CO₂-udledning, men også i forhold til natur, landbrugets rentabilitet, bedre rekreativ adgang og landdistriktsudvikling. Hvis vi gør det rigtigt!

Med en multifunktionel tilgang tager forandringsprocesserne udgangspunkt i det givne landskab og de mennesker, som bor i landskabet, frem for enkeltstående initiativer i forhold til vandmiljø, biodiversitet, bedre arrondering af landbrugsejendomme eller landdistriktsudvikling. Det er en udfordring for såvel kommunernes forvaltning, ministeriernes opdelinger og forskernes fagområder,

som nu skal til at tænkes sammen for at opnå en multifunktionel tilgang med udgangspunkt i det konkrete landskab.

Med multifunktionel jordfordeling er det lykkedes at indfri positive effekter for alle fem fagområder, det er dog en begrænset del af det samlede potentiale, der er blevet udløst

i de første treafsluttede demonstrationsprojekter. De endelige effekter kan først måles efter en årrække, så der er tale om forskernes forventninger til effekter på baggrund af de ændringer, som er foretaget i projektperioden. Hertil kommer, at der er sat gang

i ændringsprocesser, som vil fortsætte efter projektperioden i større eller mindre omfang.

Vi har således ikke fantastiske resultater, men vi har interessante resultater. Grundlæggende vil lodsejere gerne være med, men der kan være forhindringer, som belånings- og vurderingsregler, der gør at landmanden ikke tør, hvis processen f.eks. udløser en ny vurdering af vedkommendes ejendom. Der kan være mangel på god jord at bytte med og så videre. Vi er ved at samle et katalog over "snubletråde" som skal fjernes og "gulerødder" det kan give mening at tilbyde ud fra et samfundsmæssigt perspektiv, så tingene kan rulles ud i stor skala. Endelig så tager ting tid; man skal lige forstå konceptet og man handler med noget, som måske har været i familiens eje i lang tid. Det er en stor kabale, der skal gå op, så det tager tid at få mulighederne på bordet.

Vi har således indsamlet vigtige erfaringer og potentialerne er indlysende i en multifunktionel jordfordeling, som også er udvidet til at indeholde deklarationer om ændret arealanvendelse uden at der nødvendigvis sker et ejerskifte. Dvs. at lodsejere frivilligt har fået tinglyst krav til ændret anvendelse af arealer, så de indfrier multifunktionelle potentialer i lokalområdet. Lodsejerne har så fået udbetalt en engangsstatning, der modsvarer tabet ved f.eks. ikke at dyrke arealerne mere. Tinglysningerne sikrer, at der er tale om varige forandringer

Det er en udfordring at få skaleret indsatsen op i en størrelse, som vil skabe de nødvendige forandringer inden for en årrække: Men det er det også ved en monofunktionel tilgang. Det vil kræve en ændret forvaltningskultur i kommunerne og staten, herunder at man kan

arbejde på tværs af afdelinger med hver sit fagområde, samt en fortsat udvikling og konsolidering af det forskningsfaglige grundlag for den multifunktionelle tilgang.

I forhold til de første pilotprojekter bør der være tydeligere målsætninger og bedre virkemidler i forhold til at skabe forandringer, som gør en forskel i forhold til de store samfundsmæssige dagsordener. Dette skal så kombineres med et rum for lokal prioritering og tilrettelæggelse. Tingene skal give mening for de mennesker, som forandringerne berører. Det kræver oplysning og involvering. Der er således en vigtig folkeoplysende og demokratisk funktion i den multifunktionelle tilgang, som er med til at skabe lokalt ejerskab, hvor der er en meget højere grad af forståelse og opbakning til forandringerne, end hvis det gennemføres gennem traditionel myndighedsudøvelse.

De tre pilotprojekter viser også, at man kan opnå store forbedringer for lokalsamfundets fællesskaber og muligheder for friluftsliv med relativt små midler. Hvis man medtager muligheden for at komme lokalsamfundenes egne ønsker i møde, selvom de måske synes små – sammenlignet med større jordhandler for at indfri miljø-, natur eller driftsøkonomiske mål – så skaber man sammenhold som er fremmede for landdistriktsudviklingen.

Vi oplever, at der er en meget vigtig pointe i, at lodejerorganisationer og grønne organisationer inddrages og tager et medansvar for disse forandringer både nationalt og lokalt. For en landmand kan det være lettere at forstå, hvis det er en fra landboforeningen, som hjælper ham til at kunne se, at der på sigt kan der være arealer, som han ikke kan dyrke på

samme måde mere. Det kan være nemmere at acceptere, end hvis det er en fra kommunen, selvom de egentlig siger det samme. Det handler om tryk, tillid og et oplyst grundlag. Det skal man opbygge, hvis man vil skabe konstruktive forandringer.

Hvis vi skal omlægge driften på op til 100.000 ha, så vil det kræve jordfordeling af et væsentlig større areal for at få kablerne til at gå op. Vi kan se, at det allerede kniber med at leve op til forventningerne til antallet af vådområder. En væsentlig årsag er, at reglerne tænkes for snævert, og det tager tid at få jordfordelt, så de egnede arealer kommer i spil.

Multifunktionel jordfordeling er ikke et tryllestøv, som løser problemerne her og nu, det findes ikke. Men det er en dansk model, som kan skabe forandringerne lokalt på baggrund af nationale målsætninger og gennem strukturmidler i en stor jordfond. Landmænd og lokalsamfund er klar derude. Men Christiansborg må række en hjælpende hånd.

Debatindlæg: Frie Bønders fremtid? – Hvor skal foreningen hen? - Hvad er formålet med foreningen?

Som medlemmer af Frie Bønder - Levende Land siden foreningens start i februar 2003 har jeg i den senere tid set med stigende bekymring på foreningens udvikling. Det har for mig vist sig i et stærkt faldende aktivitetsniveau i 2019.

Jeg har gentagne gange forsøgt at få mine tanker drøftet i bestyrelse og medlemskreds. Det er blevet bremset - også af - at der hele året har været en katastrofal mangel på kommunikation mellem medlemmerne og bestyrelsen.

Dette er yderligere blevet forstærket af, at både blad og nyhedsbreve ikke er udkommet.

Til Frie Bønders for nylig afholdte Landsmøde, den 22. februar indsendte jeg derfor følgende, som blev drøftet:

Forslag til dagsordenen ved Frie Bønders Landsmøde, den 22. februar 2020

Bekymring for foreningen Frie Bønder – Levende Lands fremtid.

I vedtægterne for foreningen står (i uddrag) at formålet er:

- At sikre de bedst mulige forhold for jordbrugere med små eller mellemstore bedrifter.
- At forbedre livsbetingelserne for beboerne i landdistrikterne.

- *Skabe flere og bedre relationer mellem landbruget og det øvrige samfund.*

Foreningen søger at nå sine mål ved at

– samle, udvikle og formidle viden om bæredygtig produktion på små og mellemstore landbrugsbedrifter.

Foreningens interesser varetages af bestyrelsen i usamspil med medlemskredsen.

Kommunikation og information til medlemmerne om foreningens virksomhed vil ske via foreningens hjemmeside og blad.

Landsmødet indkaldes med mindst 4 ugers varsel ved annoncering i foreningens blad – *Levende Land* – for at kunne være beslutningsdygtigt.

På landsmødet berettes om foreningens virksomhed og uforeningens program diskuteres og revideres.

Min bekymring har som årsag:

at dette arbejde med, som en selvstændig forening, der står fast på ovenstående formål, har været vanskeliggjort af, at dele af bestyrelsen spreder arbejdet ved at ønske at fremme alt for mange andre interesser og bevæge sig mod at lægge hovedvægten på at støtte op om grupper, der har andre hovedformål.

Jeg mener derfor, at foreningen trænger alvorligt til at få en åben debat om, hvor vejen fremover skal gå. Jeg har forsøgt at vende mine tanker med formanden og senere, - efter at et bestyrelsesmedlem ved sidste Landsmøde gjorde forsøg på at give udtryk for det samme, men blev forhindret i dette, - sendte jeg et brev til bestyrelsen.

Jeg fik ikke svar. Derfor skrev jeg den 24. Maj 2019 et indlæg til bladet og fik som svar fra bladredaktøren, at det ville blive bragt i det kommende blad, (der aldrig kom!) Senere fik jeg fra formanden en afvisning af at bringe indlægget.

Jeg hørte så efterfølgende, at der var udsendt en orientering - kun til bestyrelsen - ikke til mig, - om, at mit indlæg bliver bragt i det kommende blad, - (som stadig ikke er udkommet!) Jeg ønsker stadig, at dette sker, så der kan blive en åben debat om "Vejen fremad".

Mit indlæg har som overskrift:

Frie Bønders fremtid? – Hvor skal foreningen hen? – Hvad er formålet med foreningen?

Hvis jeg samler essensen af det jeg skrev, er det et ønske om en debat, om det for mig at se livsvigtige og højst nødvendige emne.

Grunden til, at jeg igen og igen fremfører dette ønske om en åben drøftelse, er, at der i lang tid har været stor tavshed omkring foreningen.

Jeg mener ikke, at formål og planer kun skal være synlige indenfor bestyrelsen og stå i nogle vedtægter, som måske alt for sjældent læses.

De få medlemmer i bestyrelsen vil ikke kunne magte at klare alt arbejdet omkring den landsdækkende forening uden at være åbne udad mod medlemmerne og uden at inddrage dem og trække på deres input og viden.

Derfor er det uheldigt, at hele 2019 har været næsten lukket hvad angår blad, hjemmeside, nyhedsbreve, de to facebook-sider, møder og udflugter.

Hvis ikke foreningen skal "falde fra hinanden" vil jeg foreslå, at der indkaldes til et hel dagsmøde for medlemmerne med nedenstående emne: Frie Bønders fremtid? - iHvor skal foreningen hen? - Hvad er formålet med foreningen?

I håb om, at dette vinder tilslutning ønsker jeg et godt Landsmøde, hvor jeg – i modsætning til de foregående sytten år ikke kan være med. Vores barnebarn er på Hellebjerg Idrætsefterskole, som netop denne dag holder "Bedsteforældredag".

Venlig hilsen Karen Olesen, Møllestien 10, Gl. Rye, 8680 Ry

P.S. Mit indlæg kan måske indhentes hos bestyrelsen – i modsat fald sender jeg det gerne, hvis jeg får jeres adresse eller mailadresse.

Svar fra formand Tonny Klinch Hansen

Jeg vil først og fremmest gerne takke Karen Olesen for hendes indlæg og indsigelser som hun har gjort bestyrelsen opmærksomme på og som efter ønske blev taget op på landsmødet d. 20. februar. I Indlægget påpeges flere udfordringer i foreningen, som vi i bestyrelsen er opmærksomme på. Tydeligst

er disse udfordringer kommet til udtryk ved den manglende gennemsigtighed og kommunikation omkring foreningen - særligt i form af nyhedsbrev og medlemsbladet. Som flere af jer andre sikkert også har bemærket, er det, som Karen nævner, i 2019 ikke lykkedes os at udgive hverken nyhedsbrev og medlemsblad som planlagt. Det har flere årsager – vigtigst af alt har de gode folk som ellers havde påtaget sig opgaven ikke haft mulighed for at løfte den alligevel. Det er enormt ærgerligt, men også noget som kan ske i en lille forening som vores, der er båret udelukkende af frivillige kræfter.

Det blad du sidder med i hænderne lige nu er resultatet af, at vi nu har indgået et samarbejde med elever fra Mediegrafiker uddannelsen i Roskilde, som fremover vil stå for layout og opsætning af medlemsblad. Det løfter en stor arbejdsbyrde fra vores forening, hvor vi nu kan koncentrere os om skrive tekstindholdet til bladet. 2020 skulle gerne som vanligt byde på 2 medlemsblade og 6-8 nyhedsbrevet, som sendes på mail.

På landsmødet behandlede vi Karens indlæg og der var bred opbakning til at afholde et heldagsmøde om foreningens fremtidige politik, som foreslået. Indlægget var et rigtig godt indspark og et sådan medlemsmøde vil give os i bestyrelsen et godt fundament for det fremtidige arbejde – det er sund fornuft at lytte til vandrørerne. Det er en fornøjelse at have medlemmer der bakker op, men også i høj grad ser tendenser og handler derpå. Jeg er fuldstændig enig med Karen i, at vi har brug for at for klarhed over medlemmernes ønsker for foreningen, så bestyrelsen har bedst muligt grundlag at arbejde på.

På det seneste bestyrelsesmøde besluttede vi os derfor for at afholde dette medlemsmøde på anden side af høsten, nemlig d. 31. oktober 2020 – formodentligt på Midtfn som vanligt. Vi håber at se mange af vores medlemmer og sammen kunne udvikle foreningen i en retning, som afspejler medlemmernes ønsker.

Nyt fra bestyrelsen

Modtager du ikke foreningens nyhedsbrev på din mail?

Foreningen udsender ca. hver anden måned et nyhedsbrev til vores medlemmer, hvor vi beretter om de aktiviteter, som har været i foreningen siden sidst. Det er her, du som medlem kan holde dig opdateret om, hvordan vi som foreningen er med til at varetage de mindre jordbrugs interesser, og dermed hvad dit kontingent går til. I forbindelse med en gennemgang af medlemslisten, kan vi dog konstatere, at vi mangler en del mail-adresser på vores medlemmer. Derfor har nogen af jer modtaget et opkald fra et bestyrelsesmedlem, som har spurgt efter en mailadresse. Men vi mangler stadig enkelte. Så hvis du ikke har modtaget et nyhedsbrev fra os i februar og/eller april, må du derfor meget gerne give os besked om hvilken mail-adresse vi fremover kan benytte. Det kan du gøre ved at sende os en mail på fbl@outlook.dk. På forhånd tak for hjælpen.

Oprettelse af udvalg

For at udvikle vores forening, har vi i Bestyrelsen oprettet en række arbejdsgrupper, som vil varetage foreningens arbejde – herunder høringssvar - inden for en række specifikke områder. Disse arbejdsgrupper er åbne for alle medlemmer, med interesse inden for det specifikke område og som gerne vil være med til at forme foreningens politik inden for dette. Arbejdsgrupperne og deres medlemmer og kontaktpersoner er som følger

- **Politisk udvalg** v. Tonny Klinch Hansen, Henrik Kuske Schou og Ole Færgeman. Kontakt Tonny på skovdal@profibermail.com
- **Natur, miljø og bæredygtighedsudvalg** v. Henning K. Kristensen, Kristian Stokholm, Per Gullack, Marie Klintrup og Anne Rehder. Kontakt Henning på hkkjelstrup@gmail.com
- **Planteavlsudvalg** v. Anders Hedegaard, Henrik Kuske Schou og Bo Fritz Gløde. Kontakt Anders på aajs.hedegaard@gmail.com
- **Husdyrbrugsudvalg** v. Henrik Kuske Schou, Tonny Klinch Hansen, Jan Olesen, Bo Fritz Gløde og Per Gullack. Kontakt Henrik på henrik.k.schou@post.cybercity.dk
- **Internationalt udvalg**, herunder La Via Campesina v. Ole Færgeman, Ole Davidsen, Anne Rehder og Marie Klintrup. Kontakt Ole på olefaergeman@gmail.com

Betaling af kontingent – Mobilepay, bankoverførsel eller girokort

Vi er glade for at så mange har indbetalt 2020-kontingentet til foreningen. Da vi ikke

modtager økonomisk støtte fra andre end vores medlemmer og donationer, er denne opbakning helt essentiel for at foreningen kan drives. Så vi sætter stor pris på vores medlemmer og opfordrer til, at de af jer som ikke allerede har betalt og som ønsker fortsat at støtte vores arbejde, får gjort dette hurtigst muligt.

Vi har hidtil i foreningen udsendt girokort i forbindelse med påmindelse om betaling af kontingent. Men med udviklingen betaler de fleste med enten mobilepay eller overførsel på netbank – husk at du også kan få kvittering til regnskabet ved denne type betaling. Informationerne kan altid findes på hjemmesiden. Derfor skal de af jer, som alligevel har brug at betale med girokort, have muligheden for dette. Hvis du har brug for et girokort, skal du sende en mail til fbll@outlook.dk. Så sender vi en mail med et girokort vedhæftet, som du kan benytte.

Vi mødes d. 5. september og d. 31. oktober!

Vi vil gerne opfordre vores medlemmer til allerede nu at sætte kryds i kalenderen til efteråret, hvor vi mødes til to spændende møder i foreningen.

D. 5. september mødes ved hos vores formand Tonny ved Børkop til årets sommermøde. Her skal vi vises rundt på bedriften og besøge de nærliggende Sellerup Enge og de Kellerske Anstalter.

D. 31. oktober afholder vi et visionsmøde, hvor vi i fællesskab skal drøfte foreningens udvikling og erhvervspolitiske program. Det er en god mulighed for som medlem at lade sin stemme blive hørt og dermed være med

til at forme foreningens udvikling. Her vil også være mulighed for at mødes i arbejdsgrupperne og drøfte problemstillinger indenfor deres område. Vi regner med at mødet som vanligt afholdes på midt-Fyn.

Vi glæder os til begge dage og til at møde vores gode medlemmer til gode snakke og godt samvær. Du kan læse mere om arrangementerne på hjemmesiden. Arrangementerne vil naturligvis kun blive afholdt såfremt det kan gøres i overensstemmelse med gældende retningslinjer fra sundhedsmyndighederne.

